

## SLOVENSKI PUT: OD RUSIJE DO JUGOSLAVIJE

Dolazak pred jugoslovenska vrata podrazumeva i poslednju digresiju. Jugoslovenski komunisti posle raskola 1948. vraćaju u modu izraz čiji je ruski ekvivalent, koji im je možda služio kao model, već imao bogatu političku istoriju. Već smo ranije videli kako je Bakunjin u svojim spisima, pisanim na francuskom, pribegavao pojmu *self-government*. U tome on nije bio jedini. Jedan deo revolucionarnih krugova Ruskog carstva brzo je prihvatio ruski ekvivalent ovog izraza stvorenog nešto ranije. Prema američkom istoričaru Stivenu Frederiku Staru (Stephen Frederick Starr), u ruskom jeziku pre sredine 19. veka nije postojao izraz podoban da izrazi javno učešće u upravljanju lokalnim poslovima, ideju stranu političkoj kulturi zemlje.<sup>1</sup> U kontekstu pripremnih razmišljanja o decentralizaciji zemlje koju je sproveo Aleksandar II 1864, reformistički krugovi u Rusiji pokazali su značajno interesovanje za engleski model lokalne vlasti, u kojem su videli apsolutnu antitezu birokratskoj centralizaciji svoje zemlje. U tom kontekstu, ruski publicisti su oko 1856. skovali izraz *само-управление*, doslovnu kopiju reči *self-government*.<sup>2</sup> Međutim, novostvorena seoska zemstva kojima su se uskoro priključile gradske dume, mada priznati kao organi lokalne samouprave (*местное самоуправление*),<sup>3</sup> biraju se po cenzusu koji je osiguravao prevlast vlastelinskih i buržoaskih elita. Mada su bile daleko od očekivanja revolucionara, te institucije mogle su da se shvate kao kontravlast koju bi trebalo braniti pred pokušajima povratka autokratije i demokratizovati ih. Populisti i anarhisti su se vrlo rano dokopali ove reči i pojma i tražili njihovu radikalnu i egalitarništčku primenu: oni su tražili samoupravu naroda, *народное самоуправление*.<sup>4</sup> Između 1887. i 1889. pojavio se čak i tajni časopis – rasturan u krugovima ruske revolucionarne

<sup>1</sup> S. Frederick Starr, *Decentralization and Self-Government in Russia 1830–1870*, Princeton, Princeton University press, 1972, 64.

<sup>2</sup> *Ibid.*

<sup>3</sup> Mada se ova reč ne nalazi u zakonima donetim 1864, njeno odsustvo verovatno odražava vrlo ograničena ovlašćenja zemstva i strah da se ona ne pretvore u forume političkih rasprava. (Vid. npr. David Saunders, *Russia in the Age of Reaction and Reform 1801–1881*, New York, Routledge, 2014, 267.

<sup>4</sup> Ovaj izraz se pojavio 1863, dakle pre stvaranja zemstva. Njegov tvorac je Nikolaj Ogarjev, blizak Bakunjinu i Aleksandru Hercenu (Michel Mervaud, „Une alliance ambiguë: Herzen, Ogarev et les vieux-croyants”, *Revue des études slaves*, t. 69, 1–2, 1997, 120).

emigracije u Zapadnoj Evropi, pre nego što ga je tajna carska policija uništila – pod jednostavnim naslovom *Самоуправление*.<sup>1</sup> Krajem 1905. reč i pojam su se našli u srcu programa Prvog kongresa Socijalističke revolucionarne partije, naslednice populizma iz prethodnog perioda.<sup>2</sup>

Nagla pojava nove forme organizacije, sovjeta ili saveta tokom prve ruske revolucije, očigledno ima odlučujući značaj u genealogiji pojma samoupravljanja, bar onog njegovog vida kakav su teoretičari razvili u potonjim decenijama. Ali u našem čisto leksičkom pristupu mi smo se ograničili na ukazivanje da je veza između stvarnosti radničkih saveta i reči *самоуправление* savremena ili ranija od pojave ovih saveta. U člancima *Iskre*, časopisa koji je tokom proleća i leta 1905. bio u rukama menjševika, dakle više nedelja pre stvaranja sovjeta u Petrogradu, nalaze se pozivi na formiranje „centara radničke samouprave” odnosno „institucija revolucionarne samouprave” (*Органи революционного самоуправления*).<sup>3</sup> Kada je u oktobru došao u prestonicu, Julij Martov (Julius Martov) je, s pristupom veoma različitim od Lenjina, u sovjeticima radničkih deputata video spontano ovaploćenje ideje revolucionarnog *self-government*, ideje koju je on dotad zastupao na teorijskom planu.<sup>4</sup> Prema Semjuelu Farberu (Samuel Farber),<sup>5</sup> izabrani fabrički komiteti iz 1917. vrlo retko su koristili izraz *самоуправление* da označe konkretno funkcionisanje tih komiteta i svoj politički horizont, možda zato što zahtevi za upravljanjem za njih nisu bili u prvom planu. Drugi autori, poput Aleksandra Skirde (Alexandre Skirda), smatraju da je taj izraz „obično” korišćen tokom revolucije i da su ga naročito koristili anarhisti koji su ga bez oklevanja i ne plašeći se anahronizama prevodili kao „samoupravljanje”.<sup>6</sup>

Kako god bilo, nezavisno od *de facto* „samoupravnog” karaktera mnogih vidova organizovanja i delovanja u bazi, u fabrikama i drugim mestima to-

---

<sup>1</sup> Fredric S. Zuckerman, *The Tsarist Secret Police Abroad: Policing Europe in a Modernising World*, New York, Palgrave MacMillan, 2003, 194.

<sup>2</sup> Jacques Baynac, *Les socialistes-révolutionnaires*, Paris, Robert Laffont, 1979, 305–311.

<sup>3</sup> Avraham Yassour, „Leçons de 1905: parti ou Soviet”, *Le Mouvement social*, 62, januar–mart 1968, 8.

<sup>4</sup> Israel Getzler, *Martov: a Political Biography of a Russian Social Democrat*, Cambridge, Cambridge University press, 2003, 109.

<sup>5</sup> Samuel Farber, *Before Stalinism: the Rise and Fall of Soviet Democracy*, London, Verso Books, 1990, 66.

<sup>6</sup> Alexandre Skirda, *Les anarchistes, les soviets et la révolution de 1917*, Paris, Les Éditions de Paris, 2000, 302.

kom 1917. godine posle preuzimanja vlasti od strane boljševika, ni reč ni stvar se nisu trajno ukorenile. Glavna parola fabričkih komiteta koju je Lenjin prihvatio i uneo u jedan od prvih dekreta nove vlasti usvojen u novembru bila je „radnička kontrola”. Neki anglosaksonski istoričari<sup>1</sup> zapazili su da ruska reč „контроль” ima znatno slabije značenje, bliže francuskom izrazu „nadzor” ili „pregled”, od engleske reči „control”, koja upućuje na „vladanje”, na „vlast”, na „autoritet”. Konotacija izraza „workers’ control” (radnička kontrola), u anglosaksonskim zemljama, a pre svega u Velikoj Britaniji, mada se može različito tumačiti, čini se radikalnijom ne samo od ruskog već i od francuskog izraza. Ovaj, pre svega lingvistički faktor može doprineti objašnjenju činjenice da je suprotnost između „kontrole” (koja pretpostavlja spoljašnjost) i „upravljanja” (direktno preuzimanje proizvodnje) bila možda u osnovi ideoloških kontroverzi u Francuskoj tokom sedamdesetih godina prošlog veka, dok je u britanskom radničkom pokretu nepostojanje jasne granice između „kontrole” i „upravljanja” omogućilo da u sadržaj starijeg pojma *workers’ control* uđu nove „samoupravne” aspiracije, i to bez stvaranja nove reči.

Ali u slučaju Sovjetske Rusije „radnička kontrola” nije nadživela građanski rat, ratni komunizam, podržavljenje i centralizaciju privrede, militarizaciju rada, uspostavljanje političke diktature i uništavanje onih struja koje su se zalagale za radničko upravljanje, od anarhista do „radničke opozicije”. Vlast je prema izrazu Nikole Verta (Nicolas Werth) „sa društva prešla na državu, sa države na boljševičku partiju”,<sup>2</sup> a onda se koncentrisala u Staljinovim rukama. Mada je „sovjetska” epizoda od 1917. do 1921. dovela do bezbrojnih rasprava tokom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka o sudbini „samoupravne” revolucije koja se pretvorila u svoju suprotnost, ona je onima koji će se predstavljati kao njeni autentični naslednici zaveštala dve ključne reči: *kontrola* i naročito *sovjet*, bilo u ruskom obliku, bilo u prevodu na razne jezike – *rat*,

---

<sup>1</sup> Vid. naročito: Vincent Barnett, *The Revolutionary Russian Economy, 1890–1940. Ideas, Debates and Alternatives*, London-New York, Routledge, 2004, 56. Reks A. Vejd predlaže da se izraz „radnička kontrola” zameni izrazom „radnički nadzor” (Rex A. Wade, *The Russian Revolution 1917*, Cambridge, Cambridge University press, 2017, 91, fusnota a). Ruska reč „контроль” više se poklapa sa stvarnošću: „Radnička kontrola” fabričkih komiteta pre Oktobra najčešće se sastojala u „nadzoru” nad ulaskom i izlaskom materijala i sirovina. Cilj tog nadzora bio je da se izbegne zatvaranje fabrika od strane gazda (Sabine Dullin, *Histoire de l’URSS*, Paris, La Découverte, treće izdanje, 2008, 8).

<sup>2</sup> Nicolas Werth, *Histoire de l’Union soviétique de Lénine à Staline*, Paris, PUF, 1995.

*council, consiglio, conseil...* Temeljno iskustvo revolucionarnih saveta (ne samo „radničkih”) i brzo širenje ove pojave od 1918. (Nemačka, Mađarska, Italija, da ne pominjemo pobune u Ukrajini i Kronštatu) doprinelo je nastajanju marksističkih struja, manjinskih i marginalnih, koje su u tim savetima videle osnovnu instituciju direktne radničke demokratije od austro-marksizma do nemačko-holandske „komunističke levice”, matrice „komunizma saveta”, potom „sovjetizma”.

Iako su samoupravne rasprave tokom šezdesetih godina prošlog veka prerasle u neku vrstu mitologije saveta,<sup>1</sup> ona im ipak nije dala „ime”. Isto važi i za drugu veliku referencu između dva rata koja se sistematski priziva kada se radi o pravljenju genealoškog stabla samoupravljanja: iskustvu kolektivizacije fabrika, agencija i zemlje u anarhističkoj Kataloniji tokom Španskog građanskog rata. Upravo se preko starih anarhističkih izraza – „kolektivizacija” i „kolektivi” – označavao proces socijalizacije i ostvarenih revolucionarnih struktura. Kada je sredinom šezdesetih godina prošlog veka anarhistički istoričar Frank Mintz (Frank Mintz) u Parizu na španskom spremao diplomski rad o ovom pitanju, dao mu je naslov *Kolektivizacija u Španiji od 1936. do 1939.* Tu raspravu je zatim u prevodu na francuski dalje širio Institut za španske studije. Kada se ona, prerađena, pojavila 1970. u izdavačkom preduzeću „Edition Belibast”, nosila je naslov *Samoupravljanje u revolucionarnoj Španiji.* Dve godine posle 1968, nametnula se druga reč.

Ovaj izraz u francuski jezik dospao je posredstvom titoističke Jugoslavije neposredno posle njenog raskida sa Sovjetskim Savezom. Tada je korišćen „srpskohrvatski”<sup>2</sup> izraz *samoupravljanje*. On je po svom obliku vrlo blizak ruskom *samoupravljenie*. Mada prefiks „samo”, zajednički slovenskim jezicima, ne pravi problem, to se ne može reći za osnovu ovog izraza. Prilično iznenađuje činjenica da izraz koji su 1975. koristili Ivon Burde i Alen Gijerm, a koji je zatim preuzet u mnogim knjigama, člancima i na sajtovima, frankofonim ili drugim, i koji se odnosi na samoupravljanje, glasi „samoupravlje” i praćen je sledećim objašnjenjem: „‘Samo’ je slovenski ekvivalent grčkog prefiksa *autos*, a ‘upravlje’ otprilike znači ‘upravljanje’.”<sup>3</sup> I mi smo koristili taj izraz sve dok nas jedan kolega, koji vlada srpskim jezikom, nije jednom prilikom upozno-

<sup>1</sup> Oživljena, kao što ćemo videti, u događajima u Mađarskoj i Poljskoj iz 1956. godine.

<sup>2</sup> Ovaj stari naziv jezika, danas osporen i prevaziđen, koristimo radi jednostavnosti u meri u kojoj se on koristio tokom godina koje su predmet našeg istraživanja.

<sup>3</sup> Yvon Bourdet, Alain Guillerm, *L'Autogestion, op. cit.*, 7.

rio da on ne postoji i da ispravna reč glasi *samoupravljanje*. Pomenuti kolega je ukazao na činjenicu da se ovaj drugi izraz sistematski koristi u svim dokumentima objavljenim na srpskohrvatskom jeziku za vreme Titovog života, dok se prvi izraz ne može naći ni u jednom rečniku. Da li je reč o grešci nastaloj tokom prepisivanja, propustu autora koji ne poznaju srpskohrvatski jezik i koji se proširio u druge, pre svega romanske jezike? Može se postaviti pitanje da li je to širenje izraz privilegovanog položaja koji su tokom sedamdesetih godina prošlog veka u pogledu teorije samoupravljanja na međunarodnom planu uživali francuski autori. To je sasvim moguće. S druge strane, oblik *samoupravlje* nalazi se u hrvatskim rečnicima iz 19. veka u kojima nema izraza samoupravljanje. Tako se u jednom hrvatsko-nemačkom rečniku objavljenom u Zagrebu 1875. *samoupravlje* na nemački prevodi kao *Selbstverwaltung*. Čini se dakle da je izraz *samoupravljanje* preuzet iz ruskog jezika (самоуправление) tek posle završetka Drugog svetskog rata. Ovo lingvističko istraživanje treba produbiti. Ipak, zapazimo da su se titoističke publikacije u želji da potvrde nacionalne korene socijalističkog samoupravljanja pozivale na tradiciju, koju su u prethodnom veku započeli Svetozar Marković i Narodna radikalna stranka osnovana 1881, čiji se dnevni list zvao *Samouprava* (srpski ekvivalent engleskog izraza *self-government*). Autori pomenutih publikacija ističu činjenicu da taj radikalni prvak nije branio samo klasičnu instituciju „lokalne autonomije”, već da je samoupravu hteo da proširi na sve kolektivitete, organizacije i profesije.<sup>1</sup> „Samouprava” je u ovom retrospektivnom čitanju postala matrica *samoupravljanja*.

Može li se preciznije utvrditi datum pojave ove reči u političkom govoru Jugoslavije, a posebno njeno prenošenje u francuski jezik? Prvo pominjanje pojma *samoupravljanje* u govorima titoističkih rukovodilaca može se smestiti u proleće 1949. godine. Pošto su napustili ideju da je sukob sa Staljinom rezultat nesporazuma koji se može prevazići, jugoslovenski komunistički rukovodioci prionuli su na rasvetljavanje – i isticanje – sopstvenog puta u socijalizam, koji prikazuju kao usklađen sa autentičnim marksizmom-lenjinizmom. Ideju o osnivanju „radničkih saveta” koju su u jesen 1948, u privatnom razgovoru, pomenuli Tito i Kardelj,<sup>2</sup> zvanično je narednog proleća po prvi put formulisao Boris Kidrič, zadužen za ekonomska pitanja u vladi, pre nego što je u formi

<sup>1</sup> Stanko Grozdanović i Momčilo Radosavljević, *L'autogestion ouvrière en Yougoslavie 1950–1970*, Belgrade, Međunarodna politika, 1970, 6.

<sup>2</sup> Geoffrey Swain, *Tito. A Biography*, London-New York, I. B. Tauris, 2011, 101.

eksperimenta u decembru 1949. uvedena u 215 probnih preduzeća.<sup>1</sup> Paralelno s tim, istinski ideološki prekid sa staljinističkim modelom izložen je u referatu koji je Kardelj, u to doba potpredsednik vlade, podneo Narodnoj skupštini povodom diskusije o donošenju novog zakona o Narodnim odborima od 28. maja 1949. godine. Prerađen i dopunjen, taj referat najpre se pojavio kao članak, a onda kao mala brošura koja je brzo prevedena na više jezika; na francuskom se pojavila pod naslovom *De la démocratie populaire en Yougoslavie*.<sup>2</sup> Taj tekst iznova afirmiše vernost režima velikim principima komunizma, izdašno citira Marksa, Engelsa i Lenjina, ukazuje na nužnost diktature proletarijata, vodeću ulogu Komunističke partije i demokratskog centralizma. Ali izbor citiranih dela (*Građanski rat u Francuskoj, Država i revolucija...*), kao i pominjanje Pariske komune i sovjeta iz 1917, govore u prilog antietatističkoj i antibirokratskoj viziji puta u socijalizam. Fundamentalni princip koji treba primeniti da se izbegne pretvaranje demokratskog centralizma u birokratski i štetni centralizam jeste lokalna „samouprava”, odnosno narodno „samoupravljanje”. Ta ideja duboko je usađena u dugu istoriju ljudske emancipacije:

Kroz mnoge vekove ideja lokalne narodne samouprave bila je ideal naprednih ljudi i revolucionara. Plebejske su mase u njoj vidеле zaštitu od vlasti neprijateljske klase. Revolucionarni i reformatorski pokreti u njoj su videli jedan od svojih glavnih ciljeva, socijalisti-utopisti u njoj su tražili okvir za ostvarenje idealnog društva... Njoj su težile seljačke bune i jakobinske plebejske mase. Ona je bila i okvir i politička osnova diktature proletarijata u Pariskoj komuni.<sup>3</sup>

Mada ovaj princip „oportunisti u radničkom pokretu” mogu da iskoriste kao „zavodljivu parolu” i kao „zamenu za revoluciju”, on kod Marksa i Engelsa ima istinski revolucionarni karakter i treba da postavi neophodan okvir za socijalističku demokratiju. Pozivajući se na očeve osnivače naučnog

---

<sup>1</sup> Ove instrukcije zajedno su potpisali Boris Kidrič u ime vlade i Đuro Salaj u ime Saveza jugoslovenskih sindikata. Za novi pristup – i novo tumačenje – problemu nastanka radničkih saveta u svetlu jugoslovenskih arhiva videti: Vladimir Unkovski-Korica, „Workers’ Councils in the Service of the Market. New Archival Evidence on the Origins of Self-Management in Yugoslavia 1948–1950”, *Europe-Asia Studies*, 66/1, 2014, 108–134.

<sup>2</sup> Edvard Kardelj, *De la démocratie populaire en Yougoslavie*, Paris, Le Livre yougoslave, 1949.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 115.

socijalizma, Kardelj ne okleva da, ukazujući pritom na ograničenja i buržoaski karakter, navede primer „tradicije” i „iskustva” britanske i američke „samouprave” koja „za nas i danas” nije bez određene vrednosti. Mada „narodni odbori”, rođeni u oslobodilačkoj borbi, koje treba neprestano razvijati u pravcu sve aktivnijeg učešća „masa” u vršenju vlasti i „upravljanju državom” u Jugoslaviji, predstavljaju primenu ideje „samoupravljanja” na političku sferu, oni ne iscrpljuju plodnost tog principa:

Mi taj princip moramo sve više da razvijamo svuda, u svakoj organizacionoj jedinici našeg društvenog života. Njene elemente mi treba da razvijamo i u preduzećima i u ustanovama itd. Svuda gde inicijativa masa može da doprinese većim i boljim rezultatima. U mnogim našim fabrikama, na primer, tamo gde je inicijativan i pametan direktor shvatio da njegov uspeh zavisi od zalaganja i inicijative radnika, spontano se počela razvijati još jedna nova forma samoupravnosti naroda i učešća trudbenika u upravljanju državom. To su stalne konsultacije direktora – o svim pitanjima upravljanja preduzećem – sa grupama najboljih radnika... Tu još uvek početnu i spontanu formu naše narodne demokratije treba razvijati i pretvoriti u stalan oblik neposredne saradnje radnika u rukovođenju našim preduzećima.<sup>1</sup>

Međutim, ova se reč ne pojavljuje u važnom tekstu koji pravno izražava proširenje tog principa na sferu proizvodnje. To je „Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima” donet 28. juna.<sup>2</sup> Ne pominje se ni u govoru koji je odjeknuo kako u zemlji tako i u svetu, i u kome Tito 26. juna pred Narodnom skupštinom, zaduženom za usvajanje pomenutog zakona, otkriva smisao ovog „istorijskog čina”, najvažnijeg posle „izglasavanja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća”.<sup>3</sup> Taj tekst na prvom mestu izlaže glavne organe predviđene nacrtom zakona, kao i njihovo obrazloženje. Ti organi su: „radni kolektiv” (svi radnici u preduzeću), „radnički savet” (u malim preduzećima to je čitav kolektiv a u velikim to je grupa od 15 do 120 članova koju na godinu dana bira čitav kolektiv), „upravni odbor” (sastavljen od 3 do 17 članova koji na godinu dana bira savet), među kojima i direktor (koji se ne bira već postavlja, ali čiju smenu odbor i savet mogu da predlože).

<sup>1</sup> *Ibid.*, 126.

<sup>2</sup> Tačan naslov glasi: *Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.*

<sup>3</sup> Josip Broz Tito, *Les usines aux ouvriers*, Paris, Le Livre Yougoslave, 1949, 5. Originalni naslov govora glasi: *O radničkom upravljanju privrednim poduzećima.*



On nastoji da ga pridruži znatno ambicioznijoj i globalnoj perspektivi, u dvostrukom značenju izraza. Nama je ovde manje važan opis izvornih ovlašćenja različitih nivoa nove strukture<sup>1</sup> i raskorak između sudske vlasti i stvarnosti, a više upotrebljeni rečnik, njegovo širenje u inostranstvu i način na koji Tito od samog početka postavlja pitanje eventualnog modela.

Na prvom mestu jeste izraz koji je poglavito (i dugoročno, sve do trijumfa izraza samoupravljanje) prihvaćen u drugim zemljama u meri da kroz metonimijsko dejstvo označava celinu dispozitiva. To je izraz „radnički savet”, koji je nosilac pomenutog ideološkog naboja, mada se i u naslovu i u originalnoj i u prevedenoj verziji pominju samo „radni kolektivi” (*Arbeitskollektive, workers' collectives*). Drugi odlučujući element jeste uvođenje pojma „upravljanje”. U Titovom govoru on se pojavljuje tridesetak puta, a u tekstu zakona gotovo je stalno zastupljen. On zauzima važno mesto kako u srpskohrvatskom naslovu (*upravljanje*) tako i u prevodima (*management* na engleskom, *Verwaltung* ili *Leitung* na nemačkom). On se pojavljuje i u naslovima brošura na nemačkom i engleskom jeziku: *Radnici upravljaju fabrikama* (*Die Fabriken werden von Arbeitern verwaltet* i *Workers Manage Factories in Yugoslavia*). Naslov na francuskom jeste ponavljanje stare „borbene parole radničkog pokreta” kojoj Tito od prvih rečenica svog govora nastoji da pruži konkretan sadržaj; to je parola: Fabrike radnicima.

Ova brošura se u osnovi predstavlja kao temeljni tekst novog puta u socijalizam i kao raskid sa sovjetskim modelom. Osuda Jugoslavije koju je 1948. izrekao Kominform bila je prilika da se kaže da je KPJ do tada „na nekritički način prihvatala sve što se radi u Sovjetskom Savezu, kao i način na koji se to čini”.<sup>2</sup> Ali u Sovjetskom Savezu ni posle tri decenije od Oktobarske revolucije radnici nisu dobili fabrike, već su one spajanjem „državne i društvene svojine” ostale u rukama birokratije. Da se i sami ne bi zatekli u tom ćorsokaku i da bi ostali verni učenju Marksa, Engelsa i Lenjina (pre svega u delu *Država i revolucija*), jugoslovenski komunisti treba odmah da krenu putem „odumiranja države” čija je glavna faza predaja fabrika u ruke „radnih kolektiva”. Da li taj odlučujući zaokret Jugoslovena može da stvori novi model izgradnje socijalizma? Titov odgovor je negativan, ali iznijansiran. Tu se istovremeno radi o odbacivanju staljinističkih pretenzija da se komunistima čitavog sveta

<sup>1</sup> Integralni tekst zakona nalazi se u aneksu.

<sup>2</sup> *Ibid.*, 7.



propisuju univerzalno važeći „recepti” i afirmisanju legitimnosti traganja za rešenjima prilagođenim nacionalnim specifičnostima, ali i o naglašavanju suštinske opravdanosti usvojene orijentacije „saglasne sa marksističkim učenjem”. S jedne strane, on jasno kaže: „Mi smatramo da je ovo jedino mogući put, ali samo za nas u Jugoslaviji.”<sup>1</sup> Ali s druge strane, malo kasnije on dodaje kako „ovo iskustvo može i drugima da posluži”.<sup>2</sup>

Iz razloga na koje ćemo se kasnije vratiti, ova brošura i drugi važni tekstovi jugoslovenskih rukovodilaca i teoretičara šireni su u inostranstvu doprinoseći tako da se javnost u drugim zemljama, pre svega njen militantni deo, upozna s pojmovima i terminologijom jugoslovenskog socijalizma. Mada je i u samoj Jugoslaviji pojam samoupravljanja tek postepeno prelazio u centar političkog diskursa, važna etapa bilo je usvajanje Ustavnog zakona 13. januara 1953<sup>3</sup>, kojim je ustanovljena „društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju”, „samoupravljanje proizvođača u privredi” i „samoupravljanje radnog naroda u opštini, mestu i mesnoj zajednici”, što predstavlja „osnov društvenog i političkog organizovanja zemlje”.<sup>4</sup> Prvi prevod tog teksta na francuski pojavio se u januaru 1953, u jugoslovenskom časopisu *Questions actuelles du socialisme*<sup>5</sup> i u njemu se za prevod reči *samoupravljanje* pribegava anglicizmu *self-government*, koji se istovremeno odnosi na oblast privrede i politike. Ipak, u ovom istom broju mi nailazimo na dve, po našem saznanju prve pojave izraza „autogestion” (samoupravljanje) koje se odnose na Jugoslaviju. Jedna se nalazi u prevodu članka Edvarda Kardelja, jednog od tvoraca Ustavnog zakona, objavljenog krajem decembra 1952, u kome francuski prevodilac pravi razliku između „lokalnog *self-government*” i „radničkog samoupravljanja”.<sup>6</sup> U jednom drugom tekstu, koji je potekao iz Saveza jugoslovenskih sindika-

<sup>1</sup> *Ibid.*, 19.

<sup>2</sup> *Ibid.*, 19.

<sup>3</sup> *Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije i saveznim organima vlasti – Prim. prev.*

<sup>4</sup> Tekst zakona nalazi se u: *Questions actuelles du socialisme*, 16, januar–februar 1953, 74–122. U kasnijim prevodima ovog ustavnog zakona nalazimo izraz „samoupravljanje proizvođača” (*Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*), Beograd, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, 1960).

<sup>5</sup> O ovom časopisu vid. naredno poglavlje.

<sup>6</sup> „Note”, *Questions actuelles du socialisme*, 16, *op. cit.*, 47.

ta, prevodilac takođe koristi formulaciju „radničko samoupravljanje”.<sup>1</sup> Ipak, u prevodu dugog izveštaja Ustavnog zakona koji je Kardelj 13. januara podneo Narodnoj skupštini, objavljenog u istom broju časopisa, pominju se jedino samouprava i „self-government”. Nekoliko meseci kasnije u istom časopisu, u drugom Kardeljevom članku, javlja se izraz „organi samoupravljanja proizvođača”.<sup>2</sup> Iste godine u tekstu delegacije jugoslovenskih ekonomista, namenjenom Međunarodnom kongresu kolektivne privrede u Ženevi, zakazanom za termin od 28. do 31. maja, u više navrata nalazimo francuski izraz „l'autogestion ouvrière dans les entreprises et les communes territoriales” (radničko samoupravljanje u preduzećima i teritorijalnim zajednicama), koje konstituše bazu nove ekonomske „demokratije” zemlje.<sup>3</sup> Čini se da su francuski autori u tom trenutku uglavnom zanemarili ovaj izraz. On se na primer uopšte ne pojavljuje u knjizi socijaliste Žila Moša (Jules Moch)<sup>4</sup> objavljenj 1953, najpotpunijoj koja je posvećena jugoslovenskom „iskustvu”.

Tokom sledeće dve-tri godine ovaj izraz se polako širi i sa više sistematičnosti se pojavljuje u jugoslovenskim publikacijama, kao i u francuskim člancima i knjigama ne namećući se na jasan način i ne potiskujući u potpunosti rivalske izraze kao što su „radničko upravljanje” ili *self-government*.<sup>5</sup> Mada se ovaj oblik sve češće potvrđivao počev od 1956/57, on je tek tokom naredne decenije dobio istinski zamah i konačno se ustoličio u literaturi posvećenoj „jugoslovenskom iskustvu”<sup>6</sup> i od tada je krenuo u misiju osvajanja novih zemalja od Alžira 1962. do Francuske 1968. godine. Upravo je Jugoslavija, na

<sup>1</sup> „La vérité sur les syndicats Yougoslaves”, *ibid.*, 147.

<sup>2</sup> Edvard Kardelj, „Contre le dogmatisme bureaucratique de la politique agraire”, *Questions actuelles du socialisme*, 18, maj–jun, 1953, 19.

<sup>3</sup> Délégation yougoslave, „Certains aspects de la démocratie économique en Yougoslavie”, *Les Annales de l'économie collective*, 475–476, januar–februar 1953, 139. Delegacija je u samom početku istakla da ovo „samoupravljanje” privlači pažnju svih pokreta i svih progresivnih socijalističkih organizacija. (*ibid.*).

<sup>4</sup> Jules Moch, *Yougoslavie. Terre d'expérience*, *op. cit.* (vid. ispod, poglavlje 2).

<sup>5</sup> Čak i članak Žorža Kastelana, objavljen u *Mondu* 1. marta 1960, koji Pjer Rozanvalon, kao što smo videli, pogrešno proglašava za prvu pojavu ove reči na francuskom, nosi žig višegodišnje leksičke neodređenosti. Naime, njegov tačan naslov glasi: „Le self-gouvernement: l'autogestion ouvrière”.

<sup>6</sup> Odlučujući trenutak bila je pojava prvog francuskog dela, nezavisno od prevedenih jugoslovenskih brošura, koje u naslovu sadrži ovu reč: Albert Meister, *Socialisme et autogestion. L'expérience yougoslave*, Paris, Éditions du Seuil, 1964.

kraju puta složenijeg nego što se često misli, idući prečicom koja je ponekad vodila u ćorsokak, francuskoj levisi konačno pružila okvir a ponekad bila i izvor onoga što je Pjer Rozanvalon opisao kao „lozinku 1970-ih”.<sup>1</sup> Shvatiti taj fenomen znači prevazići čisto leksički pristup i ispitati kojim se kanalima i preko kojih krugova jugoslovenski samoupravni „model” mogao probiti u Francusku, kako se širio, kako je prihvatana i na koji je način mogao biti iskorišćen i primenjen. Ovo pitanje se u prvim godinama teško može odvojiti od percepcija raskola, kao i pojave izvesnog francuskog titoizma.

---

<sup>1</sup> Pierre Rosanvallon, *La démocratie inachevée...*, op. cit., 386.

# SADRŽAJ

UVOD.....	7
LEKSIČKA UVERTIRA: „Samoupravljanje”, ogled iz arheologije jedne reči.....	25
POGLAVLJE 1: „Francuski titoizam” i jugoslovenski mit .....	57
POGLAVLJE 2: „Autentično socijalističko iskustvo”? <i>SFIO</i> prema titoističkoj Jugoslaviji .....	125
POGLAVLJE 3: Komunistički kontrapunkt. Jugoslovenska „obmana”, od fašizma do revizionizma .....	173
POGLAVLJE 4: Od titoizma do samoupravljanja, decenija tranzicije (sredina pedesetih – sredina šezdesetih godina) .....	213
POGLAVLJE 5: Geneza jednog sindikalnog prilagođavanja. Slučaj <i>CFDT</i> .....	261
POGLAVLJE 6: Beograd u Parizu? Maj 1968. ili prenos ovlašćenja .....	313
POGLAVLJE 7: Jugoslovenski model u Francuskoj u „vremenu samoupravljanja” .....	367
POGLAVLJE 8: Iscrpljenost jedne reference.....	425
ZAKLJUČAK.....	475
ANEKS 1: Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.....	483

ANEKS 2: Sreća i nesreća jedne reči. ....	495
IZVORI I LITERATURA . . . . .	497
SKRAĆENICE I AKRONIMI . . . . .	519
INDEKS LIČNIH IMENA . . . . .	523
IZJAVA ZAHVALNOSTI. . . . .	539